

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ MAGHIARĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE

**Forme de comunicare și politicile de tineret la minorități.
Rubrici pentru copii și tineri ale cotidianelor *Neue Banater
Zeitung* și *Szabad Szó*
(1968-1990)
– REZUMAT –**

Coordonator științific:
Prof. univ. dr. EGYED EMESE

Doctorand:
KOMMER ERIKA

CLUJ-NAPOCA
2015

Cuprins

1. Introducere	1
1.1. Tema tezei, obiective	2
1.2. Motivarea alegerii temei	4
1.3. Ipoteze	7
1.4. Metode de cercetare și interpretare folosite	8
2. Literatura de specialitate privind tema cercetării	9
3. Context I: Situația politico-socială în România (1968-1990)	18
3.1. Minoritatea și cultura maghiară din România	19
3.2. Minoritatea și cultura germană din România	23
3.3. Presa maghiară scrisă din România	31
3.4. Presa germană scrisă din România	34
4. Cotidianul <i>Neue Banater Zeitung</i>	36
4.1. Nikolaus Berwanger și schimbarea de format	37
4.2. „ <i>Pipatsch</i> “	45
4.3. „ <i>Kulturbote</i> ”	48
5. Cotidianul <i>Szabad Szó</i>	49
5.1. Excurs: Mária P. Pongrácz	50
6. Context II: Cenzura	52
7. Pagini pentru copii, tineri și elevi	61
7.1. Pagini pentru copii, tineri și elevi ale ziarului <i>Neue Banater Zeitung</i>	62
7.1.1. Pagina de tineret „ <i>Treffpunkt</i> ”	69
7.2. Pagini pentru copii, tineri și elevi ale ziarului <i>Szabad Szó</i>	71
8. Scrisoarea de la cititor ca mijloc de comunicare	94
8.1. Scrisori de la cititori trimise redacției ziarului <i>Neue Banater Zeitung</i>	89
8.2. Rubrici de corespondență în <i>Szabad Szó</i>	108

9. Limba ca factor manipulativ	112
9.1. Limba de lemn în aricolele studiate	119
10. Context III: Teorii educaționale și modelul de școală în România comunistă	123
10.1. Imaginea copilului și modelul de școală în <i>Szabad Szó</i> și <i>Neue Banater Zeitung</i>	126
11. Pagini pentru copii, tineri și elevi în <i>Vörös Zászló</i> și <i>Steaua Roșie</i>	146
12. Concluzii	152
13. Anexe	158
13.1. Interviu cu Marius Koity	158
13.2. Interviu cu Horst Samson	163
13.3. Interviu cu János Graur	165
13.4. Interviu cu Ödön Józsa	168
13.5. Interviu cu Mária P. Pongrácz	174
13.6. Pagini de copii și tineret în <i>Neue Banater Zeitung</i> (1968-1990)	180
13.7. Pagini de copii și tineret în <i>Szabad Szó</i> (1968-1990)	186
Bibliografie	189

Cuvinte cheie: presă, rubrici pentru copii și tineret, *Neue Banater Zeitung*, *Szabad Szó*, comunism, cenzură, limba de lemn, minorități din România

Tema cercetării

Lucrarea își propune compararea rubricilor destinate copiilor și tinerilor din două ziare ale minorităților, apărute la Timișoara, *Neue Banater Zeitung* (editată în limba germană) și *Szabad Szó* (scrisă în limba maghiară) între anii 1968-1990.

Anul 1968 era de o însemnătate mare în ceea ce privește istoria presei și viața politico-socială a României. În februarie 1968 s-a schimbat ziarul *Wahrheit* în cotidianul *Neue Banater Zeitung*, în același an a devenit Emil Gherasim redactor-șef la ziarul *Szabad Szó*. Anul 1968 a adus schimbări mari în viața istorico-socială din România comunistă: dictatorul Nicolae Ceaușescu a avut câteva inițiative care aparent facilitau situația minorităților din țară, dar care serveau de fapt doar la întărirea poziției dictatorului. S-au înființat noi ziare în limba germană (pe lângă *Neue Banater Zeitung*, *Hermannstädter Zeitung* și *Karpatenrundschau*) și s-au organizat întâlniri cu reprezentanții intelectuali ale minorităților: în 26 iunie cu intelectualii maghiari, în 3 iulie cu intelectualii germani. În 24 octombrie 1968 s-a înființat Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară și Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Germană, prin care minoritățile aveau aparent reprezentanță politică, dar de fapt aceste consilii se aflau sub tutela Partidului Comunist Român. În 1989 a avut loc revoluția din România împotriva asupririi comuniste. Anul 1990 am anexat încă la perioada mea de cercetare, pentru a observa modificările cauzate de schimbarea politico-socială în conținutul și limbajul textelor de presă studiate.

Metode de cercetare

Întrebarea centrală a cercetării este: Cum și în ce formă li se adresează ziarele studiate copiilor, tinerilor, elevilor în perioada 1968-1990? Pentru a răspunde la această întrebare și pentru a verifica corectitudinea sau nu a ipotezelor formulate, am folosit un proces de analiză compus, care combină mai multe metode de cercetare și de analiză.

Metoda principală folosită este analiza de conținut, cu elemente cvalitative și cvantitative. Am întâmpinat greutăți în definirea unității de analiză, pentru că am găsit în rubricile studiate și articole fără titlu sau autor, citate politice, enumerări ca text de sine stătător. În scopul definirii unui corpus unitar, am hotărât să analizez orice text coerent apărut pe aceste pagini.

Analiza de conținut caută mesaje latente neexprimate în conținuturile propriu-zise. Antal László definește analiza de conținut în cartea lui intitulată *A tartalomlemzés alapjai (Bazele analizei de conținut)* ca totalitatea procedurilor, care ajută la formularea unor concluzii, care nu se găsesc explicit în textele studiate, dar prin editarea, codificarea mesajelor pot fi deduse și completate, confirmate cu ajutorul altor date primite prin alte metode de analiză.¹

Am folosit mai ales tipul 1 de analiză de conținut menționat de Holsti, adică am încercat să descriu cui, ce și cum s-a comunicat.² Cum și ce a fi putut publicat în ziarul analizat copiilor, tinerilor, elevilor în situație minoritară în România anilor 1970, 1980 până la eliberarea din 1989 și în anul următor.

Metoda analizei de conținut se folosește mai ales în sociologie și se practică metoda codificării. Eu nu am lucrat cu coduri prestabilite, deoarece scopul meu nu era o analiză semantică, nu am dorit să obțin informații despre frecvența folosirii anumitor referințe la teme sau persoane stabilite. În legătură cu articolele studiate am stabilit tema, grupul țintă, efectul cenzurii asupra acestor texte, folosirea elementelor limbii de lemn și reprezentarea teoriilor educative și modelului de școală al României comuniste în ele. Am stabilit următoarele:

1. În cele mai multe cazuri limbajul articolului analizat conține elemente ale limbii de lemn și propagă ideologia comunistă.
2. În perioada cercetată existau două legi educative în vigoare: cea din 13 mai 1968. și cea din 21 decembrie 1978.³ Majoritatea articolelor analizate se orientează după aceste legi, susține ideologia Partidului Comunist și răspândește ideea formării noului om comunist, ca obiectiv pedagogic.

Structura tezei

Lucrarea are treisprezece capitole. Primul capitol prezintă tema de cercetare, argumentele care susțin alegerea făcută, metodele de cercetare folosite (analiza de conținut și oral history) și enunță următoarele ipoteze: 1. Din cauza inexistenței unei reviste independente pentru copii și tineret în limba germană, ziarul *Neue Banater Zeitung* are mai multe rubrici

¹ ANTAL László, *A tartalomlemzés alapjai*, Budapest: Magvető, 1976, 15.

² Klaus KRIPPENDORF, *A tartalomlemzés módszertanának alapjai*, Budapest: Balassi Kiadó, 1995, 36

³ *Legea nr. 11. privind învățământul în Republica Socialistă România. Publicată în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România nr. 62 din 13 mai 1968 = Colecție de legi, decrete, hotărâri și alte acte normative*, 1968, 1. mai – 30. iunie, București: Editura Științifică, 1968, 39-88., *Legea nr. 11. privind învățământul în Republica Socialistă România. Publicată în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România nr. 62 din 13 mai 1968 = Colecție de legi, decrete, hotărâri și alte acte normative*, 1968, 1. mai – 30. iunie, București: Editura Științifică, 1968, 39-88.

destinate acestor două grupuri țintă. 2. Cenzura și teoriile socialiste de educație se oglindesc în articolele studiate. 3. Relația cu cititorii nu a fost susținută doar pe paginile ziarelor.

Capitolul al doilea trece în revistă cărțile și lucrările apărute în legătură cu tema cercetării. Capitolul al treilea sintetizează situația politico-socială din România între anii 1968-1990, accentul punându-se pe presa scrisă în limba maghiară și germană. Capitolul al patrulea și al cincilea este dedicat ziarelor studiate, *Neue Banater Zeitung* și *Szabad Szó*. Capitolul al șaptelea contextualizează problema cenzurii. Capitolul următor prezintă rubricile și paginile de copii și tineret ale ziarelor studiate, punând accent pe pagina de tineret „*Treffpunkt*”, care este rubrica cea mai valoroasă în această categorie din toate cele studiate.

Capitolul opt prelucrează scrisori ale cititorilor trimise redacției paginii „*Treffpunkt*” și puse la dispoziția mea de fostul redactor al paginii, jurnalistul Marius Koity, care le-a păstrat în arhiva personală. Scrisorile trimise redacției erau un mijloc efektiv de a lua și a păstra legătura cu cititorii. Ceea ce privește ziarul maghiar *Szabad Szó*, astfel de scrisori nu s-au păstrat nici în arhiva redacției, nici în arhiva personală a foștilor jurnaliști cu care am avut ocazia să discut (Graur János, Józsa Ödön, Mária P. Pongrácz). În cazul acesta am putut reflecta doar asupra părților respectiv rezumatelor de scrisori apărute în ziar.

Capitolul nouă teoretizează limba de lemn, limbajul ideologic caracteristic regimurilor totalitare, care este utilizat foarte des și în textele studiate în timpul acestei cercetări. Un subcapitol prezintă detaliat caracteristicile acestui limbaj, analizând articole propriu-zise.

Capitolul al zecelea teoretizează legea educației din anul 1968 respectiv 1978 și analizează reflectarea acestor idei privind elevul ideal și obiectivele școlii, ale muncii educative în articolele citite.

Capitolul al unsprezecelea introduce două ziare noi, *Steaua Roșie* și *Vörös Zászló*, apărute la Tîrgu-Mureș și analizează paginile scrise pentru copii și tineri din aceste cotidiene din anii 1975 și 1989 (ani aleși aleatoriu din perioada de cercetare) cu scopul de a completa observațiile făcute analizând cele două ziare din Timișoara.

Ultimele două capitole conțin concluziile și anexele, adică tabelele cu date statistice privind rubricile analizate și interviurile făcute de mine cu foști jurnaliști la *Neue Banater Zeitung* și *Szabad Szó*.

Concluzii

În cadrul concluziilor am reflectat asupra două aspecte relevante din punct de vedere științific: dacă s-au confirmat ipotezele mele formulate la începutul lucrării sau nu și în ce măsură este cercetarea mea utilă altor cercetători din domeniul hungarologiei.

S-au confirmat toate cele trei ipoteze inițiale.

1. *Neue Banater Zeitung* are mai multe rubrici și pagini pentru copii și tineret, decât *Szabad Szó*. Între anii 1968-1990 cotidianul german a avut douăzeci de asemenea pagini, în timp ce *Szabad Szó* doar șaisprezece. Cu toate că diferența nu este considerabilă, este semnificativă, dacă ținem cont și de grupul țintă al paginilor studiate. În timp ce aproape toate paginile din *NBZ* se adresează exclusiv copiilor, tinerilor, elevilor, studenților (excepție făcând *Lernen, schaffen, fröhlich sein* și *Unsere Schule*, care conțin și articole scrise pentru adulți), în *Szabad Szó* numărul acestor texte este mai mică. Doar *Diákszó, a Fiatalokról fiataloknak, a Fiatalok, az Ifjúság és a Vétó*, adică 31,25% al paginilor studiate se adresează elevilor sau tinerilor und pagini dedicate exclusiv copiilor nu există deloc. Acest lucru se poate explica prin lipsa unei reviste pentru copii și tineri de sine stătătoare și prin existența revistelor *Napsugár és A haza sólymai*, idee susținută și de jurnaliștii János Graur, Ödön Józsa și Mária P. Pongrácz. (Vezi anexele nr. 14.4, 14.5 și 14.6.)
2. Analizarea articolelor din paginile de copii și tineret a arătat că cenzura din România comunistă și principiile educative promovate prin legile învățământului a influențat munca redactorilor. Analizele capitolului 10 atestă cele spuse.
3. Numărul mare al scrisorilor scrise de cititori către redacția ziarelor studiate precum și publicarea sau prelucrarea lor permanentă în articolele paginilor de copii și tineret atestă faptul că textele publicate în ziar nu erau singurele mijloace de comunicare între jurnaliști și cititori.

În perioada studiată, între anii 1968 și 1990 situația intelectuală a minorității maghiare din România era mai bună: ei posedau reviste pentru copii și tineret, precum *Napsugár, Jóbarát* și *A haza sólymai*. Totuși nu se poate spune că maghiarii erau mai presus de minoritatea germană din punctul de vedere al textelor scrise pentru copii, pentru că în cotidienele lor publicau acestui grup țintă mai ales conținuturi fără valoare.

Cercetările făcute pot ajuta și în delimitarea anumitor perioade în intervalul 1968-1990. După cum am constatat în subcapitolul 7.2., conform propunerii mele, paginile studiate ale cotidianului *Szabad Szó* pot fi grupate astfel: de la 1968 până la 1979, de la 1980 până la 1989 și anul 1990. Această diviziune se ghidează de fapt după nuanțele vieții sociale din perioada respectivă, intensitatea cenzurii și schimbările fine ale vieții minoritare.

La începutul tezei am presupus că o comparație cu activitatea și textele unui ziar german ar fi de folos cercetării în domeniul presei maghiare, pentru că ar putea să existe o anumită comunicare între articolele celor două publicații. Această presupunere nu s-a confirmat, pe paginile studiate nu am găsit referințe reciproce despre cultura și activitatea culturală a minorităților. Totuși, s-a confirmat ideea, că prin studierea articolelor de ziar se poate constata o anumită paralelitate în ceea ce privește soarta a două minorități aflate în condiții asemănătoare, în același stat. Realitatea socială se oglindește diferit în textele maghiare și germane analizate: dacă aș fi cercetat doar situația și presa minorității maghiare, nu aș fi aflat, ce calități excelente i se pot atribui unei rubrici de tineret, dacă alt for cultural nu stă la dispoziția respectivului grup țintă (Exemplu pagina de tineret „*Treffpunkt*” al ziarului *Neue Banater Zeitung*.)

Als sugestie finală se propune extinderea acestei cercetări asupra rubricilor, articolelor literar-artistice ale ziarelor *Neue Banater Zeitung* și *Szabad Szó* între 1968 és 1990 pentru a avea o impresie mai amplă asupra luptei și mijloacelor minorităților pentru păstrarea identității și a limbii materne.

Bibliografie selectivă

Surse primare

Család és iskola = *Szabad Szó*, 1969. december 5. (XVI), 3.

**Hogyan látja a Diákszó oldalt és mit vár tőle a jövőben?* = *Szabad Szó, Család és iskola*, 1969. december 18. (XXVI), 3.

Család és iskola = *Szabad Szó*, 1970. március 26. (XVII), 3.

Család és iskola = *Szabad Szó*, 1970. április 17. (XVII), 3.

Család és iskola = *Szabad Szó*, 1970. április 24. (XVII).

**Szülők írják* = *Szabad Szó, Család és iskola*, 1970. április 24. (XXVII), 3.

* *Viszontlátás* = *Szabad Szó, Család és iskola*, 1970. szeptember 25. (XVII), 3.

**Visszhang* = *Szabad Szó, Család és iskola*, 1970. október 30. (XXVII), 3.

* [c. n.] = *Szabad Szó, Fiatalokról fiataloknak*, 1971. január 21. (XXVIII), 3.

*„*Jeles esztendő*” = *Szabad Szó, Fiatalokról fiataloknak*, 1971. január 21. (XXVIII), 3.

*„*Övé a kristályserleg*” = *Szabad Szó, Fiatalokról fiataloknak*, 1971. január 21, (XXVIII), 3.

* *Az FF vendége: Mandics György* = *Szabad Szó, Fiatalokról fiataloknak*, 1971. május 27. (XXVIII), 3.

**A Napsugár szerkesztősége, A Napsugár szerkesztőségének levele = Szabad Szó, Család és iskola, 1971. december 17 (XXVIII), 6.*

* *Katedra = Szabad Szó, Család és iskola, 1972. január 21. (XXIX)*

* *Tanulók könyvespolca = Szabad Szó, Család és iskola, 1972. május 12. (XIX)*

**Ha mindent előlről lehetne kezdeni, = Szabad Szó, Fiatalokról fiataloknak, 1980. január 24. (XXXVII).*

**Ünnepi hangulatban, honpolgári felelősségtudattal járult az urnák elé március 9-én megyénk lakossága = Szabad Szó, 1980. március 11. (XXXVII), 2-3.*

**Diákposta = Szabad Szó, Oktatás-nevelés, 1981. május 16. (XXXVIII), 2.*

**A barlangok kutatói = Szabad Szó, Ifjúság, 1981. május 23. (XXXVIII), 2.*

**Pionír vagyok = Szabad Szó, Oktatás-nevelés, 1982. január 12. (XXXIX), 2.*

**Szívből köszönjük = Szabad Szó, Oktatás-nevelés, 1982. január 12. (XXXIX), 2.*

Ifjúság = Szabad Szó, 1982. január 16. (XXXIX), 2.

GRAUR János, *Ahova szívesen járnék iskolába = Szabad Szó, Család és iskola, 1989. január 5. (XLVI), 2.*

GRAUR János, *Tiszta szívvel = Szabad Szó, Család és iskola, 1989. január 19. (XLVI), 2.*

JÓJÁRT Borbála tanuló, a temesvári 2-s számú Matematika-Fizika Líceum KISZ-bizottságának titkára: *A fiatalok tudati nevelése számunkra is kiemelt feladat = Szabad Szó, Család és iskola, 1980. január 10. (XXXVII), 2.*

JOÓ Imre, *Kamaszokról felnőtteknek = Szabad Szó, Család és iskola, 1974. augusztus 8. (XXXI), 2.*

PONGRÁCZ P. Mária, *Az alkotás műhelye = Szabad Szó, Család és iskola, 1973. január 19. (XXX)*

(pongrác), *A mi Napsugarunk = Szabad Szó, Oktatás-nevelés, 1982. január 12. (XXXIX), 2.*

* *Worte auf den Weg = NBZ, 1968. február 21. (XII), 1.*

**Erste NBZ-Schülerredaktion = NBZ, 1969. október 31, (XIII), 1.*

Pipatsch = NBZ, Nr. 1, 1969. november 9. (XIII), 3.

**NBZ-Schülerredaktion gegründet = NBZ, 1970. november 1, (XIV), 4.*

Zehnerlei aus dem 10er Lyzeum = NBZ, 1970. február 27, (XIV), 6.

**An die Pionierseite = NBZ, Lernen, schaffen, fröhlich sein, 1971. január 6., (XV), 6.*

**Originell – das ist die Frage. Stellungnahme zu Paul Schusters Analyse der Schülerbeilagen = Zehnerlei über das 10er Lyzeum = NBZ, 1971. január 8. (XV), 6.*

Unter uns = NBZ, Unsere Schule, 1974. május 10., (XVIII), 3.

Pipatsch = NBZ, Nr. 326., 1978. június 4., (XXII).

- * *Neuerscheinungen für X. Klasse* = NBZ, *Unsere Schule*, 1978. szeptember 1. (XXII), 3.
- * *Zusätzliches Studienfach Deutsch* = NBZ, *Unsere Schule*, 1978. szeptember 1. (XXII), 3.
- Euer Lieschen, *Unter uns* = NBZ, *Unsere Schule*, 1979. január 5. (XXIII), 3.
- * *Vergnügliches* = NBZ, *Unsere Schule*, 1986. január 16. (XXX), 3.
- * *Aus der Briefmappe* = NBZ, *Unsere Schule*, 1986. január 30. (XXX), 3.
- Lese-Boutique* = NBZ, *Unsere Schule*, 1986. január 30. (XXX), 3.
- NBZ, Treffpunkt*, 1987. július 12. (XXXI), 3.
- Euer Lieschen, *UNTER UNS* = NBZ, *Unsere Schule*, 1989. január 19. (XXXIII), 3.
- Eure Elvine, *Hallo!* = NBZ, *Treffpunkt*, 1990. szeptember 11., (XXXIV), 3.
- Luzian GEIER, *Das fortschrittliche Erbe unserer Presse ausgewertet* = NBZ, *NBZ-Kulturbote*, 1982. január 31. (XXVI), 2/3.
- Luzian GEIER, *Das Ende der deutschen Zeitung?* = NBZ, 1990. július 10. (XXXIV), 1.
- (GJ), *Kabinettt für materialistisch-wissenschaftliche Erziehung* = NBZ, *Unsere Schule*, 1989. március 30. (XXXIII), 3.
- JÁRAY FEKETE Katalin, *Kamaszok* = *Vörös Zászló, Jövendő*, 1989. május 4. (XLI), 3.
- JÁRAY FEKETE Katalin, *Kamaszok (II)* = *Vörös Zászló, Jövendő*, 1989. június 21. (XLI), 3.
- KARÁCSONYI Zsigmond felvétele, *Derű* = *Vörös Zászló, Jövendő*, 1989. március 15. (XLI), 3.
- KOCH Mária, *A főiskolások beilleszkedése az oktató-nevelőmunkába* = *Vörös Zászló, Iskola*, 1975. március 20. (XXVII), 2.

Literatură de specialitate

- Ildico ACHIMESCU, *Ca sticla, zidul...*, Augusta, Timișoara, 2004.
- Dan ANGHELESCU, *Limba de lemn și distrugerea morală (La révolution introuvable)* = Ilie Rad (Szerk.), *Limba de lemn în presă*, Tritonic, București, 2009, 76-92.
- Liviu ANTONESEI, *Cenzura noastră cea de toate zilele* = Adrian NECULAU: *Viața cotidiană în comunism*, Polirom, Iași, 2004, 138-144.
- BEKE György, *Egy témáról két időben – epilógussal: Kérdez Beke György = Dávid Gyula: Írók, művek, műhelyek Erdélyben*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2003, 264-290.
- BENKŐ Samu, *Erdély magyar művelődésének sajátosságai. = Újrakezdések. Tanulmányok, előadások, beszélgetések, búcsúztatások 1990-1995*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1996. – 16-38.
- Lavinia BETEA, „*Limba de lemn*” - *de la Ceaușescu la Ion Iliescu* = Ilie RAD (Szerk.), *Limba de lemn în presă*, București: Tritonic, 2009, 179-187.

- Louis BOSSHART, *Die Leserbriefe – ein ungelöstes Feedback-Problem.* = *Publizistik*, 19. Jg./1974, 45-52.
- Martin BOTTESCH, *Gânduri despre viitorul învățământului în limba germană din România.* = *Istorie & Perspective. 15 ani Forumul Democrat al Germanilor din România*, Honterus, Sibiu, 99.
- Hanns BRAUN, *Der Leserbrief im Lichte zeitungswissenschaftlicher Theorie.* = *Publizistik*, 5. Jg./1960, 10-20.
- Hans-Jürgen BUCHER / Peter SCHUMACHER, *Tabloid versus Broadsheet: Wie Zeitungsformate gelesen werden.* = *Media Perspektiven* 10/2007, 514-528.
- Delia COTÂRLEA, *Zensur und Minderheiten in Rumänien. Literatursteuerung in der Zeitschrift Volk und Kultur (1965-1975)* = Alexander BURKA, Delia COTÂRLEA, Anna OLSHEVSKA, Susanne RAMM-WEBER, Kristina STÖCKL (Hrsg.), *Ost-West Perspektiven.* Eine Schriftenreihe des Promotionskollegs Ost-West. Institut für Deutschlandforschung, Lotman Institut für russische und sowjetische Kultur, Bochum, 2003, 87-96.
- CSEKE Péter, *A kisebbségi sajtónyilvánosság korlátozása Romániában (1919-1989)* = CSEKE Péter: *Paradigmaváltó erdélyi törekvések*, Kriterion, Kolozsvár, 2003, 234-255.
- CSEKE Péter, *Egyetlen hatalmunk: a (sajtó)nyilvánosság. A kisebbségi sajtó önvédelmi és társadalomépítő ereje* = Cseke Péter: *Metaforától az élet felé: Kisebbségi értelmiség-kisebbségi nyilvánosság*, Kriterion, Bukarest-Kolozsvár, 1997, 170-182.
- DIÓSZEGI László / R. SÜLE Andrea, *Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989*, Magyarágkutató Intézet, Budapest, 1990.
- K. Rüdiger DURTH, *Leserbriefe: häufig ein Drahtseilakt.* = *Journalist* 10/1974, 23.
- Eduard EISENBURGER, *Die Rumäniendeutschen* = Eduard EISENBURGER: *Wegzeichen der Heimat. Bilder, Berichte, Zeitdokumente über die Rumäniendeutschen*, Dacia, Cluj, 1974., 145-188.
- Eduard EISENBURGER, *Aktiver Mitgestalter unseres Hier und Heute: Die rumäniendeutsche Presse in den Jahren des sozialistischen Aufbaus* = *Die Zeit in der Zeitung: Beiträge zur rumäniendeutschen politischen Publizistik*, Szerk. Eduard EISENBURGER, Michael KRONER, Dacia, Cluj-Napoca, 1977, 182-247.
- Eduard EISENBURGER, Michael KRONER (Szerk.), *Die Zeit in der Zeitung: Beiträge zur rumäniendeutschen politischen Publizistik*, Cluj-Napoca, Dacia, 1977.
- EGYED Emese, *Nemzetiségi iskolahálózat és irodalomoktatás Romániában*, 3. [Kézirat]
- Nicolae FELECAN, „*Limba de lemn*” în lucrări lexicografice = Ilie RAD (Szerk.), *Limba de lemn în presă*, Tritonic, București, 2009, 93-100.

- Bogdan FICEAC, *Tehnici de manipulare*, Editura Nemira, București, 1998.
- Hans FINK, *Hinter den Kulissen des Neuen Wegs = Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Sindelfingen, 1999, 175-204.
- Ulla FIX, *Leserbriefe. Öffentliche politische Debatte „im Kleinen“* = Ulla FIX, *Sprache, Sprachgebrauch und Diskurse in der DDR: Ausgewählte Aufsätze*, Frank und Timme, Berlin, 2014, 266.
- Hans FRICK, *Deutschsprachige Medien in Rumänien* = Reinhard OLT (Hrsg.), *Der Riese erwacht: Osteuropa nach 1989. Facetten aus Gesellschaft, Politik, Medien*, IMK, Frankfurt a. M., 1995, 285-295.
- FRIED István, *Kétnyelvűség, többkulturáltság Kelet-Közép-Európa irodalmaiban* = KELEMEN Zoltán (Főszerk.), *„Gagyog s ragyog”*. *Magyar irodalom Közép-Európai kontextusban*, Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2012, 21-34.
- Annelie Ute GABANYI, *Bleiben, gehen, wiederkehren? Zur Lage der deutschen Minderheit in Rumänien* = *Südost-Europa: Zeitschrift für Gegenwartforschung*, Jg. 40 (1991), Heft 10, S. 493-517.
- Annelie Ute GABANYI, *Literatura și politica în România după 1945*, Editura Fundației Culturale Române, București. 2001.
- Anna GALON, *Zwischen Pflicht und Kür. Die Hermannstädter Zeitung und die Siebenbürger Sachsen im kommunistischen Rumänien und nach der Wende*, Schiller Verlag, Hermannstadt – Bonn, 2008.
- Luzian GEIER, *Dem Zwang der Parteipolitik ausgeliefert?! Für die Gemeinschaft etwas bewegen: Das Wirken von Nikolaus Berwanger als Chefredakteur der „Neuen Banater Zeitung“ 1969-1984*, 2007, [Kézirat]
- Luzian GEIER, *Die „Neue Banater Zeitung”. Aspekte der Berichterstattung und der kulturelle Auftrag* = Walter ENGEL / Walter TONȚA (Hrsg.), *Banater Stadtkultur. Temeswar – das kulturelle Zentrum der Banater Deutschen (II). Zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts. Beiträge der 47. Kulturtagung in Sindelfingen – 19./20. November 2011*, Landsmannschaft der Banater Schwaben, Stuttgart, 2012, 83-108.
- GRAUR János, *A magyar nyelvű lapkiadás 70 éve Temesváron* = GRAUR János (Főszerk.), *MINDENKI KALENDÁRIUMA*, Waldpress, Temesvár, 2014., 162-197.
- Hedi HAUSER, *Die Nischen der Nischengesellschaft. Über die Tätigkeit im Verlagswesen = Siebenbürgische Semesterblätter* (1996), Nr. 10, Kriterion, București, 28-35.

Rosemarie HOCHSTRASSER, *Die siebenbürgisch-sächsische Gesellschaft in ihrem strukturellen Wandel. 1867-1992: Unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Hermannstadt und Brenndorf*, hora, Hermannstadt, 2002.

Volker KAUKOREIT, *Zwischen den Stühlen. Ein Gespräch mit Nikolaus Berwanger über sich und deutschsprachige Literatur im rumänischen Banat = Düsseldorfer Debatte*, 2/88, 13-23.

Marius KOITY, *Keine Romanhelden. Meine alten Tagebücher und andere Papiere. = Mehrfachbelichtung – Rumänische Erkundungen*, Lese-Zeichen e. V, o.O, 2011, 69-75.

Ortfried KOTZIAN, *Die Aussiedler und ihre Kinder. Eine Forschungsdokumentation über die Deutschen im Osten der Akademie für Lehrerfortbildung und des Bukowina-Instituts Augsburg*, 2. Auflage, Dillingen/Donau 1991.

Thomas KRAUSE, *Die Fremde rast durchs Gehirn, das Nichts Deutschlandbilder in den Texten der Banater Autorengruppe (1969-1991).*- Peter Lang, Frankfurt/M., 1998.

Rudolf KRAUSER, *Nikolaus Berwanger, in memoriam = Zeitbilder meines Lebens*, edition fischer, 195-199.

Ioana MACREA-TOMA, *Cenzura instituționalizată și încorporată. Regimul publicațiilor în România comunistă = Ruxandra CESEREANU, Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, Iași, 2006, 232.

Edmund MARHEFKA, *Presse, Leserbriefe und öffentliche Meinung = Der Journalist*, 5. Jahrgang/1955, H. 10, 19.

Adrian MARINO, *Cenzúra Romániában = Korunk*, 2001/9, 89-94.

Marin Radu MOCANU, *Cenzura comunistă (Documente)*, București, Albatros, 2001.

Marius OPREA, *Securitatea și moștenirea sa = Ruxandra CESEREANU (Szerk.), Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, Iași, 2006, 29.

Peter PABISCH, *Nikolaus Berwanger and the Contemporary Literary Scene in West Romania = World Literature Today*, 59/1 (1985), 30-34.

Liviu PAPADIMA, *La langue de bois: An Epistemological Metaphor about Past and Future = Totalitäre Sprache = Langue de bois*, Passagen-Verlag, Wien, 1995., 41-56.

PAPP Z. Attila, *Romániai magyar sajtóvilág a második világháború végétől 1989-ig = Regio* 2004/1., 45-63.

Ovidiu PECICAN, *A szász ember ára. Interjú Konrad Gündisch professzorral. Hadházy Zsuzsa fordítása = Provincia. Kulturális és politikai havilap*, 2002 június-július, 10.

Marian PETCU, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași: Polirom, 1999.

Ilie RAD (Szerk.), *Limba de lemn în presă*, Tritonic, București, 2009, 76-92.

Helmut RITTER, *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-*

Mundartbeilage für die Banater Schwaben (1) = Banater Post, Nr. 22, 2004. november 20, 5.
Helmut RITTER, *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (2) = Banater Post, Nr. 23-24, 2004. december 10, 7.*
Helmut RITTER, *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (3) = Banater Post, Nr. 2, 2005. január 20., 7.*
Helmut RITTER, *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (4) = Banater Post, Nr. 4, 2005. február 5., 6.*
Eckhard SCHELD, *>>... auf der Suche nach Menschlichkeit<<. Dem Andenken an Nikolaus Berwanger = Südostdeutsche Vierteljahresblätter, 38. évfolyam, München, 1989, [o.n.].*
Eduard SCHNEIDER, *Literatur und Literaturreflexion in der rumäniendeutschen Presse der Nachkriegszeit. Die Neue Banater Zeitung (Temeswar) und ihr Beitrag zur Förderung der literarischen Nachwuchsgeneration (1969-1975) = Mira MILADINOVIĆ ZALAZNIK / Peter MOTZAN / Stefan SIENERTH (Hrsg.), Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert, IKGS Verlag, München, 2007, 315-345.*
Gudrun SCHUSTER, *Deutsche Sprache unter rumänischer Diktatur = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 18 (1995), Heft 1.*
Paul SCHUSTER, *Nichtprovinzielles aus der Provinz. Zu den Beilagen der Neuen Banater Zeitung für Schüler und Studenten = Neue Literatur, 21. Jahrgang, Heft 9, September 1970, 108-110.*
Paul SCHUSTER, *Nichtprovinzielles aus der Provinz. Zu den Beilagen der NBZ für Schüler und Studenten – II = Neue Literatur, 21. Jahrgang, Heft 10, Oktober 1970, 100-105.*
Paul SCHUSTER, *Zur NBZ -Beilage „Universitas“ = Neue Literatur, 21. Jahrgang, Heft 11, November 1970, 99-101.*

Interviuri cu

Rosl FINK

János GRAUR

Ödön JÓZSA

Marius KOITY

Mária P. PONGRÁCZ

Horst SAMSON